

HERMANN GUSZTÁV MIHÁLY

Mária Terézia reformjainak hatása Udvarhelyszéken (1762 – 1780)

Mária Terézia, bár a történelem a felvilágosult abszolutizmus képviselőjeként tartja számon, több ponton különbözik a vele egy csoportban jegyzett kortárs monarcháktól. Nem volt „filozófus uralkodó”: műveltsége, kora társadalmi, ideológiai, gazdasági eszméiben való jártassága nem mérhető a II. Frigyes vagy fia, II. József ismereteivel. És – ezzel részben összefüggő okokból – az sem mondható el róla, hogy előre megfontolt és megmásíthatatlan kormányzási elvrendszer birtokában lépett trónra. Ezért van az, hogy maguk a történészek is nehezen tudják eldönteni, mikortól számítsák a királynő nevével fémjelzett reformkor szak kezdetét: némelyek a társadalmi kiváltságokat kikezdő Haugwitz-reformot (1749) tekintik kiindulópontnak, mások az államtanács 1761-ben történt felállítását, ismét mások II. József társuralkodóvá emelését.¹ Abban viszont összecsengenek a vélekedések, hogy a székely társadalmat és önkormányzati rendszert mélyrehatóan befolyásoló intézkedések sorát a határőrezredek felállítása nyitja meg.

1. A határkatonaság

A XVIII. század derekának Európájában a Székelyföld a halmozott anakronizmusok „országá” volt. Kiváltságos lakói elemi joguknak tekintették, hogy egy olyan katonatársadalom rendszerében éljenek, amely már régóta alkalmatlan volt arra a szerepre, amiért létrehozták. Imreh Istvánt idézve „ami a székely székekben történik [...] beleilleszthető abba az újkor eleji üzemies struktúramódosulásba, amely a középkorias autonómiák megfogyatkozásával együtt jár. A kollektív jogok, a hagyomány szentesítette privilégiumok intézményi kereteinek [...] szembe kellett nézniök a hatalmasabb alakulatnak, az államnak az őket erőltető vagy éppen felszámolni akaró törekvéseivel.”² A kormányzat – merthogy az

ügyet nem volna ildomos kizárólag a királynő nevéhez kapcsolni – a székelység új elvek szerinti hadrendbe állításával „valójában a helyi, hagyományos organizmusok egyikéből akart központi vezényszóra figyelmező organizációt formálni.”³ Tudván azt, amit Borsos Tamás még a XVII. század kezdetén megfogalmazott, hogy „Erdély nem pénzes ország, hanem szablys ország”, a birodalom nagyjai célszerűnek látták a keleti határsávot önfenntartó, paraszti életét tovább folytató, olcsó – voltaképpen ingyenes – határkatonasággal lefedni.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy tulajdonképpen egy régen – már a XVI. században – és messze – horvátföldön – elindított folyamatról van szó, melynek a székely és román határőrezredek megszervezése Erdélyben tér- és időbeni végpontja. Igaz, az sem titok, hogy ahol csak lehetett, az egykori Magyarországot körülölelő határok őrzését *nem magyar* népelemekre (horvátokra, szerbekre, németekre, románokra) bízták, az egész rendszert pedig nem pusztán a külső ellenség megfékezésére szánták, hanem a belső *centrifugális* erők – mindenekelőtt a magyar rendek ellensúlyozására is.⁴

Másfelől, az Erdélyben lebonyolított akciónak volt egy aktuálpolitikai indoklása. A nyugaton viselt háborúk (hétéves háború, 1756-1763) következtében a birodalom keleti határainak védelme foghíjassá vált, növelve a tatár beütések és az ellenőrizetlen népmozgás nyomán a pestis beszivárgásának veszélyét. A Rákóczi-forradalom óta határőrszolgálatot teljesítő polgári zsoldos őrség (az ún. *plájások*) elégtelennek bizonyult a keleti végek biztonságos védelmére. Nicolaus Adolf Buccow báró, Erdély 1761 elején kinevezett katonai parancsnoka, miután megbízatásának első évében sikeres toborzást folytatott a határ menti román vidékeken, 1762 nyarán érkezettnek látta az időt a székely ezredek felállítására. A székelység viszonyulása azonban merőben más volt, mint a velük csaknem egy időben „mérték alá állított” románoké (a toborzás ugyanis azzal kezdődött, hogy a férfiakról hossz mértéket vettek). Az utóbbiak – mindenek előtt az úrbéri kötelezettségeiktől ekképpen szabaduló jobbágyok – mondhatni jó szívvel állottak katonának, habár a kivitelezés módja, az ígéretek be nem váltása körükben is okozott zavargásokat, főleg azon a vidéken, ahol a „*more sicularum*”-szerű szabadparaszti életvitelnek gyökerei voltak (a szályvai zendülés). A székelyek ellenben kezdettől fogva tiltakoztak: a gyergyóiak állítják 1762 nyarán, a sorozás

megkezdésekor, hogy „ők mindig szabadok voltak s katonáskodni is nem rendeletre, hanem törvényeik s kiváltságaik értelmében szoktak törvényesen rendelt honfitársaik vezetése alatt”⁵. A lakosság tiltakozása dacára a toborzással megbízott báró Schröder ezredes fenyegetőzés és hitegetés mellett „mérték alá állította” Gyergyó népét, ezután Csikban, majd Háromszéken folytatva a munkát.⁶ **Udvarhelyszékre** b. Jósika Miklós kapitány érkezett 1762. augusztus elején, házánál keresve fel Borsai Nagy István alkirálybíró, akinek állítása szerint „...azt mondá, hogy igen kedves dolgot fogna a ns. szék ő excellenciájának tenni, ha azon conscriptio előre végbe menne, lám hiszen ha kívántatni fog, jó leszen, ha készen találtatik a munka, ha pedig kívántatni nem fog, a tűz a papirost megégeti.”⁷ Hamarosan munkába állott a sorozóbizottság is, mely Miklósvárról helyezte át székhelyét a Bardóc-fiúszéki Olasztelekre. Elnöke Schröder ezredes volt, tagjai Jósika Imre és bizonyos Samler kapitány, Cserei György hadnagy, Elekes őrmester meg egy szakaszvezető. A lakossággal való kapcsolattartást a szék „coadminisztrátora”, ifj. Daniel István és az alkirálybírák segítették. A fiúszék népe azonban csak hosszas vita és vesződés után volt hajlandó „mérték alá állani”, azzal a feltétellel, hogy kiváltságos státusuk megmarad, adómentességet élveznek és saját körükből kijelölt tisztek alatt szolgálhatnak. A bardócszéki sorozást lezáró jegyzőkönyvet Markó Bálint alkirálybíró, Keresztes Máté székülnök, Boda Sámuel jegyző, Máté Sámuel és Fekete Pál ülnökök írták alá.⁸

Udvarhely anyaszékben a bizottság a két Homoród mentén folytatta tevékenységét, ahol az ellenállás még makacsabb volt: a sorozókat különösképpen a lövéteik konoksága háborította fel, akik ellen Buccow körrendeletet adott ki, mellyel megtiltotta az összeírásból magukat kivonó falubelieknek a szék területén való szabad mozgást, a szék többi lakójának pedig, hogy bárminemű kapcsolatot tartsanak velük. Augusztus 6-án a Homoródmáson veszteglő bizottság 43 falu nevében szerkesztett petíciót vehetett át, melyben a kérelmezők kijelentették, hogy katonáskodni csak „régii törvényeik, szokásaik, székely szabadságaik értelmében” lesznek hajlandók. Az ellenállás Schrödert arra készíti, hogy szeptember 8-án szüntesse be a falvakon folytatott toborzást, és Székelyudvarhelyre, a „székházába” költözzön át. A helyzet komolyságát bizonyítandó, szeptember 15-én estefelé maga Buccow érkezett

Udvarhelyre, Haller Gábor kormányiszéki tanácsos kíséretében.⁹ A további történéseket a város egykorú krónikása, Szeles János örökítette meg:

„...Másnap az udvarhelyi szabad népnek jobb része a szombatfalvi rétre gyűlvén, onnan ebéd után gyalogok, lovagok rendiben hármával bėjőttek, s az székház előtt megállapodtak, a városi két részből valók [ti. a nemesek és polgárok képviselői] közül pedig a bíróval, tizedessel, nótáriussal heten *Erenst* [így! – más forrásokban Ernst] főstrázsamesterhez hívtattak, a ki ilyenképpen szólt azokhoz: Mostan kegyelmetek előtt vagyon ő felségének akár királyi kegyelmét, akár kedvetlenségét magokra várni, mivel ezen falusi nép csak az várostól vár; ha azért kegyelmetek jó példával elől járnak, és az falusi népnek azzal szándékát magok után vonják, reménhetelen gratiáját fogják kegyelmetek ő felségének tapasztalni. Melyre a nótárius másoknak is képében így felelt: Mi velünk m[éltósá]gos uram a falusiaknak communicatiojok nincsen, nem is volt, hanem ők magok különös értelmektől vezettetnek s velünk szándékjokat nem is közölték, ha pedig mi katonaságra adnók magunkat, nyilvánvaló kárunkra s végső nyomorúságunkra lenne, mivel mi majd mesteremberek lévén, az esztendőnek majd minden részibe, minden napjainkban személyünk szerént kételenítetünk az ő felsége quantumának keresésére, házunknak tartására mesterségünket folytatni, és az sokadalmakat gyakorolni, nem úgy mint a falusi szántó vető nép, a ki munkájának nagyobb részét maga ott nem létében is jó cselédjei által minden hátramaradás nélkül végbe viheti; különben ha ő felségének parancsolatját látjuk, minden kárunkkal is készek vagyunk az ő f[e][s]ge kegyelmes tetszésének engedelmeskedni. [...] Ezen közben künn a piacon egy *Zsámblér* [így! – valójában *Samler*] nevű kapitány egy falusi embert pofon csapott, a melyre a nép oda csoportozván, nagy csiadát [így!] tett. Erenst úr hallván a lármát kiment, de csak hamar visszatérvén így szólította meg a városiakat: íme látják kegyelmetek a valóságos rebelliót, az Istenért könyörüljenek magokon s magok gyermekein, mert bizonyára iszonyú veszedelem fogja ezen helységet követni.” Igergetni is próbál: minden jelenlévőnek egy-egy arany nyakláncot, magától a királynőtől, ami az egyszerű mesteremberekben is erős gyanút kelt, hiszen „...az ilyen ajándékot az királyok nem vargáknak, nem is nemeseknek, sőt m[éltósá]gos uraknak sem mindeneknek, hanem az kiváltképpen való nagy érdemeket

tett grófi és hercegi személyeknek szokták adni.” Következésképpen nem veszik komolyan a főstrázsamester másik kecsgetető ajánlatát sem: „Csak kegyelmek a katonaságnak nevét magokra vegyék s azzal a falusi népnek példát adjanak, végbe viszem ő excellentiájánál, hogy soha semmi hadi szolgálatra kegyelmek nem kényszeríttetnek, hanem mind eddig, úgy ezután is azon móddal élhetnek, csak az nevek léssen katonana...”. Eközben Buccow „...a székházának ablakaiban olykor-olykor előfordulván a pénzt bővön hányta a nép közé, de, a mely csoda volt azon falusi emberek között, még egy sem találkozott, a ki a pénzhez hozzá nyúlt volna, sőt a kinek kalapjára vagy bocskorjára esik, legottan lerázza, melyen ő excellenciája igen kezdett kedvetlenülülni, látván a népnek ilyen elszánt megátalkodását.” Másnap a városiak képviselői szóban közlik Ernst alezreddessel a város válaszát, „...hogyan olyan kétséges útra magokat nem bocsátják...”¹⁰

Ezután a „praetoriális ház” előtt újabb „csiáda” robbant ki: az egyik tiszt az alsóboldogfalviak követét, Derzsi Ferencet pofon ütötte, egy másik pedig a bencédi László Ferencet a székház lépcsőin „üstökénél fogva” rángatta. A felháborodás akkora volt, „...hogyan a nép valamennyi német tisztet szinte összeszaggatta.” A forrongókat maga Daniel sem bírta lecsendesíteni, őt is „megtaszigálták”, végül Borsai Nagy István, az anyaszék alkirálybírája tudott úrrá lenni a feldühödött tömegen.¹¹ A következő napon Buccow távozott a városról, miután a „coadministrator”-nak meghagyta, készítsen lajstromot a zendülés fejéről, illetve fogattassa el őket, amire Daniel azt válaszolta, hogy ez fölösleges, mert „arra a székben senki vállalkozni nem fog.”¹² „A százok között olyan hír volt, – írja a helyi krónikás – hogy szaladésképpen szaladott volna el, félvén a néptől...” Igaz, maga Szeles sietett ezt cáfolni bizonygatva, minő nagy tisztességgel búcsúztatta a város és környéke a generálist.¹³ A történetek viszont, illetve Buccow távozása előtti rendelete a vétkesek elfogatásáról Szádeczkyt is arra készítetik, hogy megállapítsa: a tábornok „nem ok nélkül sietett el Udvarhelyről.”¹⁴

„Így ezen úttal – zárja beszámolóját a krónikás – a város és a szék a katonaságtól megszabadulván, mint eddig csendességben élt.”¹⁵

Az engedetlenség azért nem maradt teljesen büntetlenül: Buccow „elmenetele után csakhamar beszállott a városba 2 compánia vasas német, még ezek itt lévén, egy batalion gyalog német két táborigyú-

val.”¹⁶ Ezeket újabb meg újabb alakulatok követték a székközpontban és vidéken, különösképpen sújtva a szervezés idején renitenskedő településeket.

Abban, hogy Udvarhelyszék túlnyomó része megszabadult a katonaságtól alighanem az is közrejátszott, hogy területe nem volt a határsáv közvetlen közelében, így stratégiai jelentősége jóval csekélyebb volt, mint Csík-Gyergyó-Kászon, vagy Háromszék esetében. Ez utóbbi területeken, illetve Udvarhelyszék Bardóc fiúszékében a tiltakozás és belső feszültségek (a katonának állott „limitrophusok” és a civil lakosság közti ellentétek, a társadalmi zavargások) dacára a szervezés folytatódott, az ellenállást pedig végérvényesen az 1764. január 7-i madéfalvi vérengzés szüntette meg.

A szervezés 1764 márciusában, **Bardóc fiúszéken** ért véget. A Danielek olaszteleki udvarházában elszállásolt bizottság összehívatta a fiúszék valamennyi falujának férfi lakosságát, akikről lajstrom készült, de nyilvántartásba vették a fiúgyermeket is, külön-külön az 1-5, 6-10, és 11-16 éveseket. Március 18-án már zászlót szenteltek, a katonai rendszabályok felolvasása után pedig az alkalmasnak talált férfinép is letette az esküt.

Bardócszék hét faluja (*Bardóc, Erdőfüle, Kisbacon, Magyarhermány, Székelyszáldobos, Telegdibacon és Vargyas*) egy egész század (250 ember) gyalogkatonát adott. Ugyanezekben a falvakban nyilvántartásba vettek még 54 számfelettit, 420 fiúgyermeket és 205 öregség vagy testi hiba miatt alkalmatlan személyt. A század első parancsnoka az udvarhelyi zendülést előidéző **Samler** kapitány lett. *Bibarcfalva* (21+5) és *Olasztelek* (20+5) katonái Köpec, Szárazajta, Bodos, Sepsibacon és Barót lakóival kerültek egy századba, **Coconary** kapitány parancsnoksága alatt. A huszárok közé soroztak *Bibarcfalváról* 1 harcképes személyt és 1 fiúgyermeket, *Vargyasról* 19+3 személyt (17 gyermekkel és 9 alkalmatlannal), *Telegdibaconból* 3 személyt (8 fiúgyermekkel és 4 alkalmatlannal). A huszárok kapitánya báró **Jósika Miklós** lett. Háromszékből és Bardóc fiúszékből került ki egészében a székely határőrség II. gyalogezrede (3000 katona, 651 számfeletti, 4382 fiúgyermek és 1745 alkalmatlan), illetve a székely huszárezred öt százada.¹⁷

A határőrség felállítása, jóllehet Udvarhelyszéket csak részben érintette, az adminisztrációban is bonyodalmakat okozott: Bardóc fiúszék

katonának állott népessége (a „*limitrophusok*”) katonai közigazgatás alá tartozott, míg a polgári lakosság maradt a korábbi mód szerint a szék kötelékében. A katonák és civilek közti perek intézésére létesült a **vegyes perek törvényszéke** („*forum causerum mixtarum*”, „*fora mixta*”), melynek szervezéséről az erdélyi udvari kancellária intézkedett, a guberniumnak 1764. május 10-én leküldött rendeletében. Ez a törvényszék *nyolc tagú* volt: *elnöke* kötelező módon katonai személy kellett legyen, *három ülnököt* az ezredparancsnok nevezett ki, *másik hármat* a főkirálybíró vagy a Folytonos tábla. A létszámot a szavazati joggal nem bíró *jegyző* egészítette ki, ekképpen biztosítva volt a katonák szavazattöbbsége. A Folytonos táblától eltérően a törvényszék csak bizonyos időközönként ülésezett, akkor amikor a felgyült peres ügyek ezt szükségessé tették. A civil lakos katonai személyt saját fő- vagy alkirálybírója előtt hívhatott perbe, emez áttette az ügyet a szék elnökéhez, aki az érintett katonát az ezredparancsnok által idézte meg. A katona polgári személy elleni feljelentését kapitánya előtt tette. Ítélethozatalkor a katona- és polgári bírák felváltva szavaztak. A „*fora mixta*” intézménye nem bizonyult hosszú életűnek, hiszen 1769-ben meg is szűnt; az addig hatáskörébe tartozó perek a megfelelő székek Folytonos tábláihoz kerültek.¹⁸

2. Az Állandó (Folytonos) táblák (*Tabulae continuae*)

Ma már fölösleges volna tagadni, hogy a XVIII. század derekára Erdély bíráskodási és közigazgatási rendszere alaposan megérett a korszerűsítésre. A korabeli helyzet sommás elemzését Hajdu Lajos adja: „Ebben szerepet játszott az erdélyi jog tarkasága, az a körülmény, hogy a szászoknál, a magyar vidékeken és Székelyföldön (de ezen belül a civitásokban és taksás helyeken, azaz privilegizált mezővárosokban is) jelentősen eltérőek voltak mind az anyagi, mind pedig a jogi normák, és a kép színességét fokozta a számtalan torzulás, amely a gyakorta bekövetkezett zavaros időszakokban egyes helyeken az igazságszolgáltatási gyakorlatba becsúszott.”¹⁹ A cselekvést az is siettetete, hogy a felekezeti és etnikailag megosztott Erdélyben az udvar reformerei kisebb ellenállásra számítottak, mint a királyi Magyarországon, ahol a rendek szilárd érdekközönsége közismert gátja volt bárminemű változásnak. Ez az előrejelzés azonban nem vált be: az erdélyi rendek 1762-ig visszaut-

sítottak minden kezdeményezést, amely a közigazgatás és bíraskodás hagyományos rendjét célozta meg.

Végül a jogszolgáltatás megreformálásának előkészítésére 1762-ben a királynő a helyi rendek bevonásával, gróf Nemes Ádám elnökletével bizottságot nevezett ki, amelyben a székelységet az udvarhelyi Bándi András táblai ülnök és Siménfalvi János képviselték. 1762 és 1763 során a Nemes-bizottság javaslatait a „Praevium opus... de tollendis impedimentis processuum juris” című jelentésében foglalta össze, amely az erdélyi jog egészét átfogó „Codex Theresianus Transsylvanicus” mellett a változások alapja lesz.

A bizottság feltárta a működő bíraskodási rendszer hiányosságait, javaslatokat tett a létesítendő új törvényhatóságok székhelyeire (a Székelyföldön Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, Csíksomlyó, Marosvásárhely és az aranyosszéki Bágyon), intézkedett arról, hogy ezekben a központokban kötelező módon *székházak* („praetorium”) épüljenek. Nem tartotta célszerűnek a „gyrás székek” megszüntetését, ezek feladatkörét továbbra is a statutumalkotás, az országgyűlési követek megválasztása és utasításokkal való ellátása, jelöltállítás a megyei-széki tisztségek betöltésére és bizonyos rendkívüli feladatok ellátása tartozna.²⁰ Javaslattal készült a vármegyék, a kerületek és székely székek Állandó tábláinak tisztségviselői és alkalmazotti létszámára, ezek fizetésére vonatkozóan is.

A székely székek tábláit a következő személyi állománnyal tervezték felállítani:

A tisztség megnevezése	Udvarhely	Háromszék	Csik és Kászton	Maros	Aranyos	Bardóc	Miklós vár	Gyergyó
Főkirálybíró	1	1	1	1	1	–	–	–
	1200	1200	1000	1000	800	–	–	–
Alkirálybíró	2	3	3	2	1	1	1	1
	500	600	450	500	180	200	200	200

A tisztség megnevezése	Udvarhely	Háromszék	Csik és Kászón	Maros	Aranyos	Bardóc	Miklós vár	Gyergyó
Királyi adószedő	2	2	2	2	1	–	–	–
	600	600	600	600	300	–	–	–
Főjegyző	1	1	1	1	1	–	–	–
	200	200	150	180	130	–	–	–
Jegyző	1	1	1	1	1	1	1	1
	150	150	100	130	80	60	60	60
Ülnök	5	4	4	6	8	7	7	7
	750	600	600	780	640	350	350	350
Ügyész	1	1	1	1	1	–	–	–
	40	40	40	40	40	–	–	–
Seborvos	1	1	1	1	1	–	–	–
	80	80	80	80	40	–	–	–
Írnok	2	2	2	2	1	–	–	–
	100	100	100	100	50	–	–	–
Kapus	1	1	1	14	1	–	–	–
	40	40	40	0	30	–	–	–
Börtönőr*	1	1	1	1	1	1	1	1
	36	36	36	36	30	36	36	36
Hajdú	3	3	3	3	2	–	–	–
	90	90	90	90	60	–	–	–
Nyargaló	2	2	2	2	2	1	1	1
	90	90	90	90	90	45	45	45

A tisztség megnevezése	Udvarhely	Háromszék	Csik és Kászton	Maros	Aranyos	Bardóc	Miklós vár	Gyergyó
Dulló	4	4	3	4	2	–	–	–
	80	80	60	80	40	–	–	–
Egyéb alkalmazott**	-	?	–	–	–	–	–	–
	-	245	–	–	–	–	–	–
Hóhér	1	1	1	1	1	–	–	–
	30	30	24	16	18	–	–	–
Rabtartásra	-	-	-	-	-	-	-	-
	46	46	40	40	36	–	–	–
Összesen***	28	28	27	29	25	11	11	11
	4032	4227	3300	3802	2564	691	691	691

*Azokban a fiúszékekben, ahol tábla működött a börtönőr egyszersmind kapus is volt.

**Háromszéken a tábla évi 245 forinttal tartozott az ojtózi és bodzafordulói bognároknak.

***Összehasonlításképpen íme a megyék tábláinak tervezett évi összköltségei (zárójelben a tisztviselők száma): Fehér: 8212 (66), Küküllő: 4897 (32), Torda: 5017 (38), Kolozs: 5017 (38), Hunyad: 5177 (41), Doboka: 4306 (35), Közép-Szolnok: 4006 (29), Belső-Szolnok: 4296 (36), Kraszna: 3204 (28), Zaránd: 3174 (28).²¹

A „Nemes-bizottság” összetételénél fogva is érdekelt volt abban, hogy kompromisszum jöhessen létre egyfelől az udvar reformereinek elképzelése, másrészt a helyi rendek konzervativizmusa között. Az ellenséges magatartás így sem marad el. Főképp Udvarhelyszék némely tisztviselői szervezkedtek az új bíraskodási rendszer életbeléptetésének megakadályozására: a mozgalom egyik kulcsfigurája Borsai Nagy István, az anya-

szék alkirálybírája volt. Borsai, aki nemrég még a határkatonaság felállításán munkálkodó bizottság mellett segédkezett, 1763. február 8-án, a viceszék ülésén, melyre számottevő székely köznép is begyűlt, támogatta azt az indítványt, hogy a vicetisztek és széküllők esküvel szövetkezzenek az új jogszolgálati rendszer életbeléptetésének megakadályozására, és maga is felesküdt. A történetekről az udvart Sebestyén Mihály tényleges-, illetve Török István nyugalmazott adószedő és Árvai Gábor hadbiztos tájékoztatták, hangsúlyozván denunciációs levelükben, hogy az üléselő alszéklet a tömeg kényszerítette az eskütételre, midőn képviselői írásbeli beadványban szólították fel ezeket: vagy csatlakozzanak a „judicium collegiatum” (az Állandó táblák) felállítására elleni akcióhoz, vagy mondjanak le. Sebestyén a jelentés kései elküldését azzal magyarázta, hogy a szervezők „állandóan szemmel tartották”.²²

Miután a történetekről Buccow is jelentést tett az udvarnak, Mária Terézia május 17-én utasította Daun grófot, a haditanács elnökét, hogy Borsaival és az őt támogatókkal szemben, tekintet nélkül arra, hogy nemesek-e vagy sem, bünyfenyítőleg („criminaliter”) járjanak el, de egyelőre, az Erdélybe áthelyezendő katonaság megérkezéséig az ügyet tartásuk titokban. Ugyancsak titokban közölik báró Siskovics József altábornaggyal, hogy a csapatok megérkezése után Udvarhelyszékre katonaságot szállásoljanak, hogy szükség esetén kéznél legyen.²³

Az erdélyi udvari kancellária viszont a vétkesek elfogatását kockázatosnak vélte, mert ha erre lakóhelyükön kerülne sor, akkor az akció 40-50 katonát igényelne, továbbá fogolyként való szállításuk az ország egyik szegletéből a másikba mindenképpen megdöbbenést keltene, de ezen túlmenően a lakosság előreláthatatlan reakcióját is előidézheti. A királynő viszont kitart a vétkesek lakhelyeiken történő őrizetbe vétele mellett, július elején utasítva a guberniumot a végrehajtásra. Az elfogatási parancs három személyre szól: a Bögözben lakó Borsai Nagy István alkirálybíró, a székelyudvarhelyi Várad István assessor és ügyvéd, illetve az atyhai Simon István. A parancs végrehajtásával Turati József őrnagyot bízták meg, aki július 26-án, Bögözben őrizetbe vette Borsait, másnap pedig megbízottjai Székelyudvarhelyen, házánál elfogták Váradit. Ugyanaznap egy hadnagy 30 közlegénnyel, miután az atyhai Simon Istvánt vadászni hívta egy közeli erdőbe, hogy az Atyhán és

környékén népszerű Simon elhurcolása nehogy zendülést idézzon elő, titokban letartóztatta. Így is, midőn Segesvárra szállították, Székelyszenterzsébeten áthaladván Simon odakiáltotta az összegyűlt falusiaknak: „Hazánk miatt fogtak el, mert soha nem akartam eladni magamat!”. Ennek következménye az lett, hogy a szenterzsébeti és nagysolymosi nép több napra az erdőre menekült. A per folyamán mások vétsége is kiderült, így 1764 júliusában elfogták még az almási Bara Mihály prókátort és a bikafalvi Benczédi Györgyöt.²⁴

A per azzal zárult, hogy Török Pál alkirálybíró, bár nem volt az összeesküvés részese, „feladatai el nem látása miatt” tisztségéből felmentették; Váradit, „a baj szervezőjét”, aki a feljelentés szerint a tömeg szóvivőjét a csatlakozási előterjesztés megszövegezésére bújtatta öt év fogházra; Simon Istvánt, aki az eskütételt indítványozta (jóllehet a gubernium előterjesztése szerint „megérdemelné az életfogytig tartó kényszermunkát is”) 10 év börtönre; Bara Mihályt, a nyilatkozat „fabricator”-át két évre; Benczédi Györgyöt pedig, a „memoriális” leírásáért egy évre ítélték. Borsait, aki a vizsgálat közben a börtönben meghalt, ártatlannak találták ugyan a szervezkedés vétkében, ám vétkesnek abban, hogy kétértelmű kijelentéseivel a népet szándékában erősítette, a történeteket pedig nem jelentette a guberniumnak.²⁵

Az előkészítés után a gubernium megkezdte a táblák tényleges felállítását: a székeket és vármegyéket értesítették az uralkodó döntéséről, az önkormányzatok főbb tisztviselőit pedig Nagyszebenbe rendelték felkérve őket, hogy vigyék magukkal a személyi javaslatokat az új hivatalok betöltésére, ügyelve arra, hogy az egyes tisztségekbe azonos számú katolikust és protestánt proponáljanak. A táblák nem egyszerre, hanem megyénként-székenként változó időpontban kezdtek el működésüket 1763 folyamán, illetve 1764 elején (utoljára Csíkszékben, 1764. február 14-én, mivel ott addig a tisztviselői kar a határőrség szervezése körüli bonyodalmakkal volt elfoglalva).²⁶

Udvarhelyszéken 1764. január 26-án körlevélben adták a falubírák tudtára a Folytonos tábla működési rendjét: március közepéig folytak az Udvarhely anyaszékbeli perek, a Keresztúrszék-beliek március közepétől május végéig, Bardócszék és a kiváltságos községek perei június elsejétől július másodikáig. Augusztus 20-tól 1765. február végéig ismét az anyaszék, május végéig Keresztúrszék, július másodikáig pedig

Bardócszék és a kiváltságos községek pereit tárgyalták. Elsőbbsége volt a régebben kezdődött pereknek, de soron kívül tárgyalták a szék tömlőcében levő rabok ügyeit, illetve a királyi leiratok és főkormányászéki rendeletek kíséretében érkező pereket. Ugyancsak soron kívül, a délutáni órákban tárgyalták az egyházak, özvegyek és árvák sürgős pereit.²⁷

A tábla működésére vonatkozóan Benkő József egykorú feljegyzését idézzük: „...A törvényszéken a **főkirálybíró** elnöklete mellett **12 tényleges és ugyanannyi számfeletti ülnök** (széküllő: assessor) ülésezik. A ténylegesek közé tartozik a **két alkirálybíró** – az egyik Udvarhelyszék, a másik Keresztúrszék részéről – **két királyi adószedő** (perceptor), akik a három székből, azaz Udvarhely-, Keresztúr- és Bardóc székekből az összes adót beszedik. A **két jegyzőt** (egyik rendes, a másik ennek helyettese) s a többi hat ülnököt Udvarhely és Keresztúrszékből nevezik ki.” Keresztúr fiúszékét, melynek a Folytonos tábla felállítása előtt külön alszéke volt „...most Udvarhelyszékkal együttesen az állandó törvényszék kormányozza, noha valamilyes különbség volna a kettő között.²⁸ Bardóc fiúszéknek „...közvetlen albírája és törvénykezése van saját kebelében, **helyettes királybírája** és állandó törvényszéke, ahonnan az udvarhelyi törvényszékhez lehet fellebbezni.”²⁹

Az erdélyi igazságszolgáltatás reformja mindenekelőtt a bíraskodási és közigazgatási tevékenység részleges különválasztására törekedett, de célba vette az önkormányzatok (vármegyék, székek) autonómiáját is, melyeket helyi végrehajtó szervekké igyekezett lefokozni. A kétségtelen jobbítási szándék egy felemás, a hozzáfűzött reményeket csak részlegesen beváltó modernizációt eredményezett: a kompromisszum keresése, a régi struktúrára építő olcsó korszerűsítésre való törekvés elégedetlenséget szült a változások és az öröklött állapotok megőrzésének hívei között egyaránt. Ismét Hajdu Lajost idézzük: „Létrehozásukat az udvar erőszakolta ki, e változást az érintettek közül még azok sem akarták, akik maguk is szívesebben látták volna a gyorsabb ítélezést akadályozó feudális gátak lerombolását. [...] Létrehoztak ugyan egy viszonylag folyamatosan működő szervezetet, ez azonban a más történelmi körülmények között kidolgozott és ekkorra elavult régi perjogi intézmények alapján tevékenykedett, ez is lehetetlenné tette a kitűzött cél elérését, az igazságszolgáltatás meggyorsítását.”³⁰

3. Kísérlet a levéltárak rendezésére³¹

A XVIII. század második felének egyik legjelentősebb levéltár rendezési akciója számunkra azért érdekes, mert az a látszólag banális közigazgatási ügy, amely 1768-ban elindította, éppen Udvarhelyszék praetoriális háza kapcsán merült fel.

A kérdés a királynőt már jóval korábban foglalkoztatta: 1752. április 28-án a főispánok különös figyelmébe ajánlotta a levéltárakat, megkövetelve ezek rendezését, lajstromozását, a jegyzőkönyvek mutatókkal való elátását,³² utalva a hatósági felügyelet szükségességére is.³³

1762. február 11-én guberniumi rendelet utasította a nótáriusokat az iratok kezelési módjára: „...Ez után minden Gubernialis Commissiokra azon tisztt, ki azt elsőbben fel nyitja Diem perceptionis kívülről feltenni, annak executióját töstént végbe vinni és arról a R. Guberniumot informálni késedelem nélkül el ne mülassa, inserálván Informatiójában mind az expediált G[u]b[ernia]lis Commissionak, mind ennek vételének Dátumát. Mely[e]k[nek] valamint ennek előtte is meg parancsoltatott, háttára az Dolognak Extractussát succinte universaliter feljegyezze, az olyan Informatiókra, vagy Relatiókra pedig, melyek Rescriptumra K[onsi]g[na]lt[a]k által küldetnek, distingvalt Betűkkel indorsálja Ad R.R., hogy annyival inkább a naponként rakásra gyűlő instrumentumok között el ne tévelyedjenek, és eő F[e]l[sé]ge indignatióját annak késedelem k[e]g[ye]lm[e]t[e]kre ne vonja...”³⁴

Az udvarhelyi levéltár akkori őrzési módját a szék 1763-ban tett jelentéséből ismerhetjük meg, amelyben az előljárók rosszallásukat fejezik ki a fennálló állapotok miatt: „...ugyanis nekünk három Hajdúnk és két Postánk lévén resolváltatva, azzal mű teljességgel bé nem érjük, mivel az Hajdúnak ilyen szolgálatot kell tenniek a Praetoriális Háznál a hol lesznek a Cassák, N[eme]s székünk Archívuma kelleitk strázsálnioik, azokban léve is minden Securitásunk.”³⁵

Az archívumnak otthont adó „praetoriális ház” sem felelt meg a kívánalmaknak: fából épült polgári házak vették körül, helyiségei nem voltak boltozottak, így állandóan tűzvész fenyegette. Bírósági épület is lévén, biztonságát kérdésessé tette a „pereskedő ügyes-bajos emberek”, a börtönbe zárt elítéltek otltéte. Az iratok egymás hegyén-hátán heverték pizokban, penészesen, egyes csomók ládába gyömösölve vagy fiókban, ahol a szű ette és a nedvesség pusztította.³⁶ Ezek az áldatlan

állapotok készítetik a szék előjáróit arra, hogy 1768. szeptember 29-én arra kérjenek engedélyt, hogy a meglévő székházhoz külön épületszárnyat ragasszanak a levéltár részére. Az ügy Mária Terézia elé kerül, aki beleegyezik az építésbe azzal a feltétellel, hogy az új épületben helyet kapjanak a szék és a „székely nemzet” levelei mellett az ottani „Királyi tábla” iratai is. (Tanácsadói figyelmeztetik a királynőt, hogy Udvarhelyen csak Folytonos tábla van.) A helyiség boltíves kell legyen és fűthető, az iratok kezelője pedig a közjogban járatos, Bécsben tanult „regisztrátor”.

Az erdélyi kancellária fölöslegesnek véli az ilyen méretű bővítést, azzal érvelve, hogy az ún. „székely nemzeti levéltár” csupán néhány régi másolatból, lustrális könyvből, periratból és rendelet-gyűjteményből áll. Az új tisztviselő, a regisztrátor kinevezését sem találják indokoltnak, hiszen addig az iratokat megfelelően kezelte a szék nótáriusa. Javasolják a királynőnek a gubernium megkérdezését is, továbbá azt, hogy kérjenek jelentést arról: hány fasciculus irata van a „székely nemzetnek” és mennyi külön Udvarhelyszéknek. A királynő nem változtat döntésén: „Es hat bei meiner Anordnung zu vebleiben” (Maradunk az én rendelettemnél) volt a sommás válasz. Annyiban viszont enged, hogy beleegyezik a gubernium véleményének kikérésébe. A gubernium ugyan nem nyilatkozott, de beküldte Udvarhelyszék 1769. március 6-án kelt jelentését, mely szerint a szék levéltárában nincs több 500 csomónyi iratnál és így – vélik tisztviselői – a két nótárius és a Folytonos tábla írnoka el tudják látni ezek kezelését. A kancellária azért sem javasolja az új tisztviselő alkalmazását, mert ennek az lehet a következménye, hogy a többi Folytonos tábla is külön regisztrátort fog követelni.

A jelentések nem éppen egybehangzó volta a királynőt arra készítette, hogy a helyzet tisztázása végett ismét jelentést kérjen, de most már Erdély valamennyi törvényhatóságának Levevéltáráról.³⁷ A követendő szempontokat a kancellária 1769. december 1-én kibocsátott rendelete szabta meg:

- *A levéltárak milyen állapotban, az iratok milyen rendben vannak?*
- *Csomókba rakva és lajstromozva vannak-e?*
- *Mely évig terjednek visszafelé?*
- *Vannak-e a régi eredeti iratok közt olyanok, melyek az egész nemzetre vonatkoznak?*

– *A kinevezett jegyzők rendelkeznek-e kellő képességgel a levéltárak kezelésére és lajstromozására?*

– *Következtetésképpen azok lajstromozása rájuk bízható-e?*³⁸

A helyi ügy ezzel országos méretűvé nőtte ki magát és az első nagy levéltár rendezési akció elindítója lett. 1770. március 20-ára már az utolsó jelentés is beérkezett.³⁹

Udvarhelyszék jelentése 1770. február 7-én kelt: „...A levéltárnak ő felsége által engedett építése már megkezdődött. A hét öl hosszú, három öl széles épület költségvetés szerint 400 rhénes forintba kerül. Az iratok most nagy rendetlenségben vannak. Csak a fontosabb iratok, mint a székely nemzetet érdeklő kiváltságlevelek, lustrakönyvek, királyi és főkormányszéki rendeletek vannak rendezve és 35 könyvbe beiktatva. A többi szétszórva hever. Két évszázad alatt annyira megnőtt az iratok tömege, hogy a különben is elfoglalt táblai jegyzők, kiknek kötelességük lenne a levéltár gondozása, hozzá se mernek fogni a rendezéshez. A legrégebbi irat – egy perkötet – 1550-ből való.”⁴⁰

Bardóc fiúszék 1770. január 31-én a következőket jelentette: „...A folytonos tábla felállítása óta keletkezett iratokat az akkor kibocsátott rendelet szerint kezeltek; nevezetesen diariumokba, vagyis protocollumokba letisztáztatnak, a mindenkori elnök és jegyző aláírásával és pecsétjével hitelesítetnek s mutatókkal láttatnak el. A főkormányszéki rendeletek évenként csomóztatnak s mutatókkal szintén elláttatnak. Azonkívül havi kivonatos protocollumok készülnek róluk két példányban, melyek egyike évnegyedenként a főkormányshoz terjesztetik fel.” A tábla felállítása előtti, 1635-ig (azaz a fiúszék I. Rákóczi György fejedelem általi elismeréséig) terjedő jegyzőkönyvekről úgyszintén készültek mutatók. A régi iratok között – bár szorgosan átvizsgálták őket – nem akadtak az egész nemzetet érdeklő példányokra. A jelentéstevők a tábla jegyzőjét a levéltár gondozására alkalmasnak találják.⁴¹

A sebtében összeállított jelentések eléggé felületeseek, de a felhívás sem volt sokkal világosabb. A levéltárak rendezésének igénye kétségkívül jogos, ám a lajstromozás szempontjaira semmilyen utasítást nem közöltek. „Hogy tulajdonképpen mit kívántak legfelsőbb helyen a vármegyéktől – állapítja meg Föglein Antal – talán maga a királynő vagy tanácsosai sem tudták.”⁴² Az akció vitathatatlan eredménye az, hogy összeállított egy általános és áttekinthető kép valamennyi törvényhatóság levéltárának

állapotáról (hiszen a jelentések hiányosságai éppen a kezelés mulasztásait tükrözik), másrészt az archívumok gondozói magukon érezvén a kormányzat szemét, az addiginál nagyobb figyelmet fordítanak a rájuk bízott állagok rendben tartására.

Ami pedig Udvarhelyszék kérelmét illeti, hamarosan ez is célt ért: az 1895-ben lebontott praetoriális ház egyik ajtója fölött 1772-ben kőtáblát helyeztek el, melynek latin nyelvű felirata ekképpen magyarázható: „Méltóságos Báró ifjú Vargyasi Daniel István, Ő Apostoli Szent Királyi felsége kamarása, nemes Udvarhelyszék valamint Keresztúr és Bardóc fiúszékek előjárója, a Folytonos tábla coadminisztrátora; akinek köszönhetően elejétől fogva a tanácsház javítási munkálatai végbementek. Az ő gondoskodása és meghagyása szerint a közkincstár segítségével a boltozatot és annak díszítését elvégezték.”⁴³

Egy 1779. július 12-én készült leltár az udvarhelyi székházban „a Nagy Palotán” részletekbe menő betekintést enged az épület különböző helységeibe („Sessios Ház”, „Cancellária”, „Porkoláb Ház”, „Tömlecz”). A „Cancellária” berendezésének számbavétele után a leltározók a következőket jegyzik fel: „Mindjárt a mellett a Nemes Szék Archivuma, mely vagyon az Publicus Nótárius Úr gondviselése alatt, az hol is vagyon 9. Nagy és 3. Kicsid in concreto 12 Almárium, az kikben a maga rendiben az Nemes szék Prothocollumai helyeztetek.”⁴⁴

4. Mária Terézia reformjai és Udvarhely anyaszék feltámadása

A határkatonaság szervezésekor a székely rendek ráébrednek arra, hogy egyébként is megnyirbált, sok tekintetben már csak jelképes privilégiumaik végveszedelembé kerültek. A régmúltból öröklött kiváltságrendszer védelmére a legkézenfekvőbb eszköznek a korban amúgy nagy divatját élő történelmi érvelés mutatkozott, ami viszont csak kellőképpen patinás írott okmányokkal alátámasztva lehet hatásos, netán eredményes is. A székelyek pedig szilárdan hittek abban, hogy rendetlenségükből kifolyóan titokzatos archívumaik mélyén ott lappanganak örökös és visszavonhatatlan előjogaik csálhatatlan bizonyítékai; vagy legalábbis erről tanúskodik az a kérelmező levél, amellyel Udvarhelyszék ún. „köznesesei” székük tisztségviselőihez fordultak 1763 júniusában:

„Nemes Udvarhelyszéknek tekintetes officiolatusa, nekünk kegyes patrónus uraink!

Alázatosan instáljuk a tekintetes officiolatust, hogy súlyos bajai nemcsak székünk, sőt egész székel nemzetünknek egész ínségünkkel naponként áradnak, melyeknek megnyhításire nekünk megmásíthatatlan szükségünk vadnak minden nációnknak törvényeire, diplomáira, privilégiumaira, constitutióira, indultumaira, szokására etc. Minthogy pedig mind azok, valmik voltak és lehettek, *nemes székünknek, mint első és anyaszékünknek* [kiemelés:HGM] protoculomában tanáltathatnak: méltóztassék a tekintetes officiolatus az egész archiumot [így!] első levéltől fogva utolsó levélig felhányattatni, valamik tanáltatnak kikerestetni, mint magunk védelmire való hasznos és szükséges instrumentuminkat s azokat kiíratván, in paribus nekünk kezünkhöz adni. Azonban az mint bizonyosabban értjük, azon literale instrumentumok kérettetnek ki a nemes szék archiumából, kérjük mindazonáltal a nemes officiolatust, azoknak kiadattatásával ne siessen, míg mi is meg nem látjuk, s nemes székely nációnknak conservatiójára azokat meg nem vizsgáljuk. Holott egész székely nációnknak, nem más nemzetnek tulajdoni, hathatós és védelmező instrumentumi, egész nemzetünk híre és akaratja nélkül ki nem adattathatnak, sőt soleniter contradicáljuk és protestálunk, hogy mindazok akaratunk és hírünk ellen senkinek ki ne adattassanak, de még per formam etiam communicationis senkivel ne közöltessenek; különben azt fogjuk cselekedni magunk s csak nemes székely nemzetünknek szolgálható instrumentomainak az archiumunkban való, másokkal nem közölhető oltalmazására s megtartására, az mit törvényünk megenged és mire utat mutat és régtől fogva tanított.” [...] Aláírják: „A tekintetes nemes officiolatusnak alázatos szolgálói, Ns. Udvarhelyszéknek két filialisaival együtt, kiváltképpen való nemes lakosai, örökösei, igaz székelek.”⁴⁵

A derék udvarhelyi primorok *nemzetföltő* aggodalmához itt már egyfajta *nemzetmentő* póz is társul: ők és csakis ők, az *anyaszék* nemesi jussal élő lakói vethetnek gátat a székelység felé naponként áradó keserű ínségnek. Ezt az érzést különös módon (hiszen korábban Udvarhelyszék hegemon szerepét épp a székely székek sabotálták) erőteljesen táplálta bennük a katonaság terhétől sújtott szomszédos székek lakossága. Erre utal a háromszéki lőő és gyalog székelyek „Udvarhelyszék közönségé-

hez” címzett átirata, melyet az 1763. július 12-iki udvarhelyi közgyűlésen ismertetek és foglaltak jegyzőkönyvbe. A háromszékiek kifejezik abbéli meggyőződésüket, hogy „eleik” udvarhelyi társaikkal együtt jöttek „Schitiából”, továbbá, hogy a Leopoldinumban rögzített székely kiváltságok alapjául bizonyos „scithiai nemes prerogatívák” szolgáltak. Arra figyelmeztetnek, hogy a bajoktól, melyek Udvarhelyszéket egyelőre elkerülték, idő múltával ők sem menekülhetnek: „...mi egy tagja lévén a nemes székely nationak, együtt közönségesen is vagyon egy törvényünk s egy szabadságunk, és következőképpen ha erőszakos idegenektől a közönséges törvény [...] megrontatik, annakutána erőtlen lészen N[agysá]g[o]tokra és K[e]g[yelme]tekre nézve is. [...] ...Mi egyik tagja lévén N[agysá]g[o]toknak és K[e]g[yelme]teknek, midőn az idegenektől megsebzett szabadságunkat magunktól meg nem gyógyíthatjuk[...]...K[e]g[yelme]tek, sőt az egész corpus natio szabadságának is el kell veszni, mert a tagban esett seb magát addig szokta rontani, míg az egész corpust el nem rontja...” Végezetül az anyaszékbeli hiúságának hódolnak: „Kérjük ezért N[agysá]g[o]tokat és K[e]g[yelme]teket *mint a székely nationak főbb tagjait* [kiemelés: HGM], méltóztassék [...] a mi nyomorúságos bajainkban és nemesi diplománknak, szabadságunknak megtartásában segítséggel lenni...”⁴⁶

Pedig az anyaszék megújult tiszteletének alig volt több alapja annál, hogy Udvarhelyszék a körülmények szerencsés összejárása nyomán megszabadult a határkatonaság terhétől. Az ebből adódó fölényeskedés odáig ment, hogy „csúfot üzven némelyek” a *limitropha militia* (=határkatonaság) és *limitrophus* (=határörkaton) megnevezésből, Udvarhelyen előszeretettel emlegették az újonnan létrejött alakulatokat „*lif...lóf...*” katonaságként.⁴⁷ Ifjú Daniel István pedig a Szebenben kérvénnyel eljáró csíki székelyeknek az egyik tanú szerint a következőket mondta: „A németek nem tudják a székelyek törvényit, csak tartsa kentek magokat, mert megszabadulnak a katonaságtól. Az Isten megsegíti kenteket. Engemet is elégszer akasztottak fel – de csak szóval –, de mégis élek. Udvarhelyszék egy kis baja után megszabadult a katonaságtól.”⁴⁸

Az is igaz viszont, hogy mihelyt komolyra fordulnak a dolgok, az udvarhelyiek nemzetmentő buzgalma alábbhagy: 1763-64 telén, amikor a csíki és háromszéki székelyek kivonultak az erdőre, „a bodzas keresztfához”, ekképpen keresvén menedéket katonának állott társaik (a

„limitrophusok”) és a sorozást végrehajtók zaklatásai elől, a „communitás” oltalmazó erejéből merítvén bátorságot, hiába kéri az anyaszékietek, küldenének ők is falunként két embert, akik – megegyezés szerint – Maros- és Aranyosszéket is képviseljék, a válasz mindig ugyanaz: nem mennek, mert „őket most senki sem háborgatja”, és „őfelsége nem kívánja, hogy Udvarhely, Marus- és Aranyosszék katonák legyenek”.⁴⁹

Ekképpen válik a korábban több mint kellemetlennek tűnő incidens – Buccow Udvarhelyről való „szaladása” – a körvonalazódni látszó *pánszékely front* buktatójává. Az események láncolatát követve nem tűnik valószínűnek, hogy a dolgokat kezdettől fogva tudatosan így tervezték volna, de korántsem zárható ki, hogy menetközben felismerték a székelység megosztásával történő háttér-manipuláció lehetőségét.

Tény, hogy Udvarhelyszék – bizonyítja ezt tisztviselőinek az Állandó táblák felállításakor tanúsított magatartása is – a hagyományos világot felbolygató reformokra reagáló Habsburg-ellenes szervezkedés székelyföldi központjává kezd válni. E szerepkör „kiosztásában”, azaz a többi szék általi kimondott vagy kimondatlan elismerésében, illetve felvállalásában – az ismert objektív körülmények mellett – úgy tűnik szerepet játszott a valamikori „capitalis sedes” emléke is.

JEGYZETEK

1. Ifj. Barta János: *Mária Terézia*. Bp. 1988. 175.
2. *Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1764*. Közzéteszi és jegyzetekkel ellátta Imreh István. B., 1994. 7. (a továbbiakban: Imreh 1994.)
3. Uo.
4. Uo. 9-13.; Imreh István: *A rendtartó székely falu*. B., 1973. 10-13.
5. Jakab Elek – Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története*. Bp., 1901. 486. (a továbbiakban: Jakab – Szádeczky.)
6. Uo.
7. Szeles János: *Székelyudvarhely története*. (közli Szádeczky Lajos) In: Erdélyi Múzeum. (XV). 1898. 578-579. (a továbbiakban: Szeles.)
8. Jakab – Szádeczky 488-489.
9. Uo. 489-492.
10. Szeles 581-583.
11. Jakab Elek: *Tanulmányok*. B., 1986. 60-61.

12. Jakab – Szádeczky 495-496.; Jakab Elek: i.m. 61.
13. Szeles 583.
14. Jakab – Szádeczky 486.
15. Szeles 583.
16. Uo.
17. Jakab – Szádeczky 519.
18. Uo. 523-524.; Szádeczky, 1927. 342.
19. Hajdu Lajos: *Az állandó táblák (tabulae continuae) létrehozása Erdély megyéiben és a székely székekben, 1763/64.* In: Jogtörténeti tanulmányok IV. Bp. 1986. 119.
20. Uo. 119-120.
21. Uo. 132-133.
22. Uo. 125-126.; Jakab – Szádeczky 504.
23. Jakab – Szádeczky 504.
24. Uo. 507-509.
25. Hajdu Lajos: i.m. 126.
26. Uo.
27. Jakab – Szádeczky 525.
28. Benkő József : *Specialis Transilvania. Terra Siculorum.* (magyarra fordította: Szabó András) Kolozsvár, 1944. 47.
29. Uo. 97.
30. Hajdu Lajos: i.m. 130-131.
31. A tanulmány jelen alcím alatti része megjelent a szerző *Mária Terézia levéltárrendezési reformja és Udvarhelyszék* című írásában (Székelyföld. 2000/2. 88-92.).
32. Föglein Antal: *A vármegyei levéltárak Mária Terézia korában.* In: Levéltári Közlemények (XIII). 1935. 160.
33. Illéssy János: *A megyei levéltárak állapota 1772-74-ben.* In: Századok. (XXXVII). 1903. 732.
34. Torda Vármegye Levéltára a Kolozsvári Állami Levéltárban. 1762/3790.
35. Udvarhelyszék Levéltára a Kolozsvári Állami Levéltárban. (a továbbiakban: UszLT.) 1763 évi lajstromozatlan iratok. 5.
36. Föglein Antal: i.m. 162.
37. Uo. 162-163.
38. Illéssy János: *Az erdélyi levéltárak 1770-ben.* In: Századok. (XXXVIII). 1904 436.
39. Uo.
40. Uo. 445.
41. Uo. 437.
42. Föglein Antal: i.m. 161.

43. Daniel 1894. 557.
44. Uo. Székely Láda 87. sz.
45. Szádeczky Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762-64-ben*. Bp. 1908. 403-404.
46. Uo. 414-417.
47. Szeles 578.
48. Imreh 1994. 186.
49. Uo. 139, 167.